



# Judikatūras krājums

TIESAS SPRIEDUMS (piektā palāta)

2016. gada 21. janvārī\*

Lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu — Konkurence — Aizliegtas vienošanās —  
Saskaņotas darbības — Ceļojumu aģentūras, kas izmanto kopīgu datorizētu ceļojumu rezervācijas  
sistēmu — Atlaižu likmju ceļojumu iegādei tiešsaistē automātiska ierobežošana —  
Sistēmas administratora paziņojums par šo ierobežojumu — Piekrišana klusējot, ko var kvalificēt kā  
saskaņotas darbības — Nolīgumu un saskaņotas darbības veidojoši elementi —  
Pierādījumu novērtēšana un vajadzīgais pierādījumu apjoms — Dalībvalstu procesuālā autonomija —  
Efektivitātes princips — Nevainīguma prezumpcija

Lieta C-74/14

par lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu atbilstoši LESD 267. pantam, ko *Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas* (Lietuvas Augstākā administratīvā tiesa) iesniedza ar lēmumu, kas pieņemts 2014. gada 17. janvārī un kas Tiesā reģistrēts 2014. gada 10. februārī, tiesvedībā

**“Eturas” UAB ,**

**“AAA Wrislit” UAB ,**

**“Baltic Clipper” UAB ,**

**“Baltic Tours Vilnius” UAB ,**

**“Daigera” UAB ,**

**“Feronā” UAB ,**

**“Freshtravel” UAB ,**

**“Guliverio kelionės” UAB ,**

**“Kelionių akademija” UAB ,**

**“Kelionių gurmanai” UAB ,**

**“Kelionių laikas” UAB ,**

**“Litamicus” UAB ,**

**“Megaturas” UAB ,**

**“Neoturas” UAB ,**

\* Tiesvedības valoda – lietuviešu.

*“TopTravel” UAB ,*

*“Travelonline Baltics” UAB ,*

*“Vestekspress” UAB ,*

*“Visveta” UAB ,*

*“Zigzag Travel” UAB ,*

*“ZIP Travel” UAB*

pret

*Lietuvos Respublikos konkurencijos taryba ,*

piedaloties:

*“Aviaeuropa” UAB ,*

*“Grand Voyage” UAB ,*

*“Kalnų upė” UAB ,*

*“Keliautojų klubas” UAB ,*

*“Smaragdus travel” UAB ,*

*“700LT” UAB ,*

*“Aljus ir Ko” UAB ,*

*“Gustus vitae” UAB ,*

*“Tropikai” UAB ,*

*“Vipauta” UAB ,*

*“Vistus” UAB .*

TIESA (piektā palāta)

šādā sastāvā: ceturtais palātas priekšsēdētājs T. fon Danvics [*T. von Danwitz*], kas pilda piektās palātas priekšsēdētāja pienākumus, tiesneši D. Švābi [*D. Šváby*], A. Ross [*A. Rosas*], E. Juhāss [*E. Juhász*] (referents) un K. Vajda [*C. Vajda*],

ģenerālvokāts M. Špunars [*M. Szpunar*],

sekretārs M. Aleksejevs [*M. Alekseev*], administrators,

ņemot vērā rakstveida procesu un 2015. gada 7. maija tiesas sēdi,

ņemot vērā apsvērumus, ko sniedza:

- “AAA Wrislit” UAB vārdā – L. Darulienė un T. Blažys, advokatai,
- “Baltic Clipper” UAB vārdā – J. Petrulionis, L. Šlepaitė un M. Juonys, advokatai,
- “Baltic Tours Vilnius” UAB un “Kelionių laikas” UAB vārdā – P. Koverovas un R. Moisejevas, advokatai,
- “Guliverio kelionės” UAB vārdā – M. Juonys un L. Šlepaitė, advokatai,
- “Kelionių akademija” UAB un “Travelonline Baltics” UAB vārdā – L. Darulienė, advokatė,
- “Megaturas” UAB vārdā – E. Kisielius, advokatas,
- “Vestekspres” UAB vārdā – L. Darulienė, R. Moisejevas un P. Koverovas, advokatai,
- “Visveta” UAB vārdā – T. Blažys, advokatas,
- Lietuvos Republikos konkurencijos taryba vārdā – E. Pažėraitė un S. Tolušytė, pārstāves,
- “Keliautojų klubas” UAB vārdā – E. Burgis un I. Sodeikaitė, advokatai,
- Lietuvas valdības vārdā – D. Kriaučiūnas un K. Dieninis, kā arī J. Nasutavičienė, pārstāvji,
- Austrijas valdības vārdā – C. Pesendorfer, pārstāve,
- Eiropas Komisijas vārdā – A. Biolan un V. Bottka, kā arī A. Steiblytė, pārstāvji,

noklausījusies ģenerālvokāta secinājumus 2015. gada 16. jūlijā tiesas sēdē,

pasludina šo spriedumu.

### Spriedums

- 1 Lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu attiecas uz LESD 101. panta interpretāciju.
- 2 Šis lūgums tika iesniegts tiesvedībā starp “Eturas” UAB (turpmāk tekstā – “Eturas”), “AAA Wrislit” UAB, “Baltic Clipper” UAB, “Baltic Tours Vilnius” UAB, “Daigera” UAB, “Feronas” UAB, “Freshtravel” UAB, “Guliverio Kelionės” UAB, “Kelionių akademija” UAB, “Kelionių gurmanai” UAB, “Kelionių laikas” UAB, “Litamicus” UAB, “Megaturas” UAB, “Neoturas” UAB, “Top Travel” UAB, “Travelonline Baltics” UAB, “Vestekspres” UAB, “Visveta” UAB, “Zigzag Travel” UAB un “ZIP Travel” UAB, kas ir ceļojumu aģentūras, un Lietuvos Republikos konkurencijos taryba (Lietuvas Republikas konkurences padome, turpmāk tekstā – “Konkurences padome”) par lēmumu, ar ko minētā iestāde uzlika šim ceļojumu aģentūrām naudas sodu par nolīgumu noslēgšanu un dalību pret konkurenci vērstās darbībās.

### Atbilstošās tiesību normas

- 3 Padomes 2002. gada 16. decembra Regulas (EK) Nr. 1/2003 par to konkurences noteikumu īstenošanu, kas noteikti [LESD 101. un 101. pantā] (OV 2003, L 1, 1. lpp.), preambulas 5. apsvērumā ir noteikts:

“Lai nodrošinātu efektīvu Kopienas konkurences noteikumu īstenošanu un vienlaikus aizstāvības pamattiesību ievērošanu, šai regulai jāregulē pierādīšanas pienākums saskaņā ar [LESD 101. un 102. pantu]. Pusei vai iestādei, kas iespējams pārkāpj [LESD 101. panta] 1. punktu un [102.] pantu, par pienākumu jābūt pierādīt šādas darbības atbilstību pieprasītajam tiesiskajam standartam. Uzņēmumam vai uzņēmumu apvienībai, kas izmanto aizstāvības tiesības attiecībā pret pārkāpuma atklāšanu, jābūt par pienākumu attiecībā uz pieprasīto tiesisko standartu pierādīt, ka izpildās nosacījumi šādas aizsardzības piemērošanai. Šī regula neietekmē ne valstu noteikumus par pierādījumu apjomu, ne dalībvalstu konkurences iestāžu un tiesu pienākumus noskaidrot lietas faktus, ja šādi noteikumi un pienākumi ir saderīgi ar Kopienas tiesību aktu vispārējiem principiem.”

- 4 Šīs regulas 2. pantā “Pierādīšanas pienākums” ir noteikts:

“Jebkuros valstu vai Kopienas tiesas procesos [LESD 101. un 102. panta] piemērošanai [LESD 101. panta] 1. punkta vai [102.] panta pārkāpuma pierādīšanas pienākums ir pusei vai iestādei, kas norāda uz iespējamo pārkāpumu. Uzņēmumam vai uzņēmumu apvienībai, kas vēlas izmantot [LESD 101. panta] 3. punkta priekšrocības, ir pienākums pierādīt, ka minētā punkta nosacījumi ir izpildīti.”

### Pamatlieta un prejudiciālie jautājumi

- 5 No lūguma sniegt prejudiciālu nolēmumu izriet, ka *Eturas* pieder ekskluzīvas tiesības uz programmatūru *E-TURAS*, kas ir arī tās administratore.
- 6 Šī programmatūra ir ceļojumu rezervēšanas tiešsaistē kopīga sistēma. Tā ceļojumu aģentūrām, kuras, noslēdzot līgumu, no *Eturas* ir ieguvušas lietošanas licenci, ļauj piedāvāt pārdošanā ceļojumus savā interneta vietnē saskaņā ar *Eturas* noteikto vienveidīgo rezervācijas metodi. Minētajā licences līgumā nav ietverts neviens noteikums, kas šīs programmas administratoram ļautu mainīt ceļojumu aģentūru, kuras šo sistēmu izmanto savu pakalpojumu pārdošanai, noteiktās cenas.
- 7 Katrai ceļojumu aģentūrai programmatūrā *E-TURAS* ir personiskais elektroniskais konts, kuram tā var pieslēgties, izmantojot paroli, kas tai tika iedota licences līguma parakstīšanas brīdī. Šajā kontā ceļojumu aģentūrām ir piekļuve īpašajam *E-TURAS* rezervācijas sistēmas pastam, kas darbojas kā elektroniskais pasts. Šajā elektroniskajā pastā nosūtītie paziņojumi tāpat ir lasāmi e-pasta formātā un līdz ar to, lai šie paziņojumi būtu izlasāmi, to saņēmējam tie iepriekš ir jāatver.
- 8 2010. gadā Konkurences padome uzsāka izmeklēšanu, pamatojoties uz informāciju, kuru bija iesniegusi viena no aģentūrām, kas izmanto *E-TURAS* rezervācijas sistēmu, un saskaņā ar kuru ceļojumu aģentūras savstarpēji saskaņoja atlaides ceļojumiem, kas tika pārdoti šajā sistēmā.
- 9 Šajā izmeklēšanā tika noskaidrots, ka 2009. gada 25. augustā *Eturas* direktors vairākām ceļojumu aģentūrām vai katrā ziņā vismaz vienai no tām nosūtīja e-pastu, kura temats bija “Balsojums” un kurā šī e-pasta adresātiem tika lūgts izteikt viedokli par iespēju samazināt atlaižu internetā likmi no 4 % amplitūdā no 1 %–3 %.

- 10 2009. gada 27. augustā plkst. 12.20 programmatūras *E-TURAS* administrators, izmantojot šīs programmatūras iekšējo e-pastu, katrā ziņā vismaz divām attiecīgajām ceļojumu aģentūrām nosūtīja paziņojumu ar nosaukumu “Paziņojums saistībā ar atlaides par ceļojumu rezervēšanu internetā samazināšanu no 0 līdz 3 %”(turpmāk tekstā – “paziņojums pamatlietā”), kas bija formulēts šādi:

“Pēc ceļojumu aģentūru paziņojumiem, ierosinājumiem un vēlmēm attiecībā uz atlaides par ceļojumu rezervāciju internetā piemērošanu mēs ļausim izvēlēties tiešsaistes atlaides no 0 % līdz 3 % amplitūdā. Šī atlaides likmes “maksimālās robežas noteikšana” ļaus saglabāt komisijas maksas summu un normalizēt konkurences apstākļus. Brīdinājums! Ceļojumu aģentūrām, kas piedāvās atlaides, kuru likme pārsniedz 3 %, [tā] 14 stundu laikā tiks automātiski samazināta līdz 3 %. Ja jūs esat izplatījuši informāciju par atlaižu likmēm, mēs aicinām jūs tās izlabot.”

- 11 Pēc 2009. gada 27. augusta astoņu ceļojumu aģentūru interneta vietnēs tika ietverta reklāma attiecībā uz 3 % atlaidi ceļojumu piedāvājumiem. Veicot rezervāciju, atvērās logs, kurā bija norādīts, ka izvēlētajam ceļojumam ir 3 % atlaide.
- 12 Konkurences padomes veiktajā izmeklēšanā tika noskaidrots, ka tehniskās izmaiņas, kas tika veiktas programmatūrā *E-TURAS* pēc paziņojuma pamatlietā nosūtīšanas, nozīmēja, ka, lai arī attiecīgās ceļojumu aģentūras saviem klientiem varēja piedāvāt atlaides, kas lielākas par 3 %, lai varētu piešķirt šādas atlaides, šīm aģentūrām tomēr bija nepieciešams veikt papildu tehniskas formalitātes.
- 13 2012. gada 7. jūnija lēmumā Konkurences padome konstatēja, ka 30 ceļojumu aģentūras, kā arī *Eturas* no 2009. gada 27. augusta līdz 2010. gada marta beigām piedalījās pret konkurenci vērstās darbības attiecībā uz atlaidēm, kas tika piešķirtas rezervācijām, kuras veiktas ar programmatūras *E-TURAS* starpniecību.
- 14 Saskaņā ar šo lēmumu pret konkurenci vērstas darbības sākās dienā, kad pamatlietā aplūkots paziņojums, kas attiecās uz atlaižu likmes samazināšanu, parādījās *E-TURAS* rezervācijas sistēmā un kad, izmantojot šo sistēmu, tika ieviesta šīs likmes sistemātiska ierobežošana.
- 15 Konkurences padome uzskatīja, ka ceļojumu aģentūras, kas izmantoja *E-TURAS* rezervācijas sistēmu attiecīgajā laikposmā un kas nebija izteikušas iebildumus, bija atbildīgas par konkurences noteikumu pārkāpumu, jo tās varēja pamatot domāt, ka visi pārējie šīs sistēmas lietotāji arī ierobežoja savas atlaides līdz 3 % robežai. Konkurences padome no tā secināja, ka šīs aģentūras bija savstarpēji informētas par atlaižu likmi, kādu tās bija nodomājušas piemērot nākotnē, un tādējādi ar netiešu vai klusējot izteiktu apstiprinājumu izteica savu kopīgo vienošanos attiecībā uz rīcību attiecīgajā tirgū. Konkurences iestāde no tā secināja, ka minēto aģentūru rīcība attiecīgajā tirgū bija jāanalizē kā saskaņotas darbības, un uzskatīja, ka, lai arī *Eturas* nedarbojās attiecīgajā tirgū, tai bija loma, kas sekmēja šīs darbības.
- 16 Līdz ar to Konkurences padome atzina *Eturas* un attiecīgās ceļojumu aģentūras par atbildīgām it īpaši par LESD 101. panta 1. punkta pārkāpumu un uzlika tām naudas sodu. Ceļojumu aģentūra, kas informēja Konkurences padomi par šo pārkāpumu, tika atbrīvota no naudas soda saskaņā ar iecietības programmu.
- 17 Prasītājas pamatlietā apstrīdēja Konkurences padomes lēmumu *Vilniaus apygardos administracinis teismas* (Viļņas apgabala Administratīvā tiesa). Ar 2013. gada 8. aprīļa nolēmumu šī tiesa daļēji apmierināja prasību un samazināja uzlikto naudas sodu apmēru.
- 18 Gan prasītājas, gan Konkurences padome iesniedza apelācijas sūdzību par šo spriedumu *Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas* (Lietuvas Augstākā administratīvā tiesa).

- 19 Prasītājas pamatlietā apgalvo, ka tās neesot iesaistījušās saskaņotās darbībās LESD 101. panta 1. punkta vai atbilstošo valsts tiesību izpratnē. Tās norāda, ka tās nevarot saukt pie atbildības par *Eturas* vienpusējām darbībām. Dažas no šīm prasītājām apgalvo, ka tās neesot saņēmušas vai lasījušas paziņojumu pamatlietā, jo programmatūras *E-TURAS* lietošana atspoguļoja tikai nelielu daļu no to apgrozījuma, un ka tās nepievērsa uzmanību šajā programmatūrā veiktajām izmaiņām. Tās norāda, ka turpināja izmantot šo informatīvo sistēmu arī pēc tam, kad tehniski tika ieviesta atlaižu maksimālās robežas noteikšana, un ka tām būtu bijis pārāk dārgi izstrādāt šādu sistēmu pašām. Visbeidzot tās apgalvo, ka principā atlaides nebija ierobežotas, jo attiecīgajām ceļojumu aģentūrām joprojām bija iespēja piešķirt saviem klientiem papildu individuālas lojalitātes atlaides.
- 20 Konkurences padome apgalvo, ka *E-TURAS* rezervācijas sistēma sniedza prasītājām pamatlietā veidu, kā saskaņot savas darbības, zaudējot jebkādu vajadzību organizēt sanāksmes. Tādēļ tā apgalvo, ka, pirmkārt, šīs sistēmas lietošanas nosacījumi ļāva minētajām prasītājām panākt “gribas saskaņošanu” par atlaižu ierobežojumiem, pat tieši nekontaktējoties, un, otrkārt, neiebilšana pret atlaižu ierobežojumiem esot līdzvērtīga netieši izteiktam apstiprinājumam. Tā norāda, ka minētā sistēma darbojās ar vienādiem nosacījumiem, to viegli varēja atpazīt pamatlietā aplūkojamo ceļojuma aģentūru interneta vietnēs un tajā bija informācija par piemērojām atlaidēm. Šīs ceļojumu aģentūras neiebilda pret atlaižu ierobežojumiem un to ieviešanu un tāpēc viena otrai darīja zināmu, ka tās piemēro ierobežotas atlaides, tādējādi novēršot jebkādas neskaidrības par atlaižu likmēm. Pēc Konkurences padomes domām, prasītājām pamatlietā bija jābūt piesardzīgām un atbildīgām un tās nevarēja ignorēt vai neņemt vērā paziņojumus par instrumentiem, kas attiecas uz to saimniecisko darbību.
- 21 Iesniedzējtiesai ir šaubas par LESD 101. panta 1. punkta pareizu interpretāciju un it īpaši par pierādīšanas pienākuma sadalījumu, piemērojot šo tiesību normu. Tai ir šaubas par to, vai pastāv pietiekami kritēriji, lai šajā gadījumā varētu pierādīt, ka attiecīgās ceļojumu aģentūras ir piedalījušās horizontāla rakstura saskaņotās darbībās.
- 22 Šajā ziņā iesniedzējtiesa norāda, ka šajā gadījumā galvenais pierādījums, lai pamatotu apsūdzību, ir tikai prezumpcija, saskaņā ar kuru attiecīgās ceļojumu aģentūras esot izlasījušas vai tām esot bijis jāizlasa paziņojums pamatlietā un tām esot bijušas jāsaprot visas problēmas, ko ietver lēmums attiecībā uz piedāvāto ceļojumu atlaižu likmju ierobežošanu. Šajā ziņā tā norāda, ka nevainīguma prezumpcija ir piemērojama attiecībā uz sankciju uzlikšanu par konkurences tiesību pārkāpumiem, un pauž šaubas par iespēju apsūdzēt ceļojumu aģentūras pamatlietā, balstoties tikai uz pirmo no šīm prezumpcijām, un tas tā ir vēl jo vairāk, jo dažas no šīm aģentūrām noliedza, ka tās būtu zinājušas par paziņojumu pamatlietā, lai gan citas savu pirmo ceļojumu pārdeva tikai pēc ieviestajām tehniskajām izmaiņām vai arī joprojām nav pārdevušas nevienu ceļojumu, izmantojot *E-TURAS* rezervācijas sistēmu.
- 23 Tajā pašā laikā iesniedzējtiesa atzīst, ka ceļojumu aģentūras, kas izmanto *E-TURAS* rezervācijas sistēmu, zināja vai tām noteikti vajadzēja zināt, ka to konkurenti arī izmantoja šo sistēmu, kas ir iemesls, kādēļ var uzskatīt, ka minētajām aģentūrām bija jāizrāda piesardzība un pienācīga rūpība un līdz ar to tās nevarēja neizlasīt paziņojumus, kurus tās saņēma. Šajā ziņā iesniedzējtiesa norāda, ka daļa no ceļojumu aģentūrām, kurām Konkurences padome bija uzlikusi sodu, atzina, ka tās ir iepazīnušās ar paziņojuma pamatlietā saturu.
- 24 Līdz ar to iesniedzējtiesa vēlas noskaidrot, vai tajā izskatāmās lietas apstākļos vienkārša paziņojuma par atlaižu likmes ierobežošanu nosūtīšana varētu būt pietiekams pierādījums, lai konstatētu vai ļautu uzskatīt, ka saimnieciskās darbības subjekti, kas izmantoja *E-TURAS* rezervācijas sistēmu, zināja vai tiem noteikti vajadzēja zināt par šādu ierobežojumu, lai gan daži no tiem apgalvo, ka tie par šādu ierobežojumu neesot zinājuši, ka daži no tiem neesot izmainījuši faktiski piemēroto atlaižu likmi un ka vēl citi attiecīgajā laikposmā neesot pārdevuši nevienu ceļojumu, izmantojot šos sistēmu.

25 Šādos apstākļos *Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas* (Lietuvas Augstākā administratīvā tiesa) nolēma apturēt tiesvedību un uzdot Tiesai šādus prejudiciālus jautājumus:

- “1) Vai Līguma par Eiropas Savienības darbību 101. panta 1. punkts ir jāinterpretē tādējādi, ka situācijā, kad uzņēmumi piedalās šajā lietā raksturotā kopīgā datorizētā informācijas sistēmā un Konkurences padome ir pierādījusi, ka šajā sistēmā ir ieviests sistēmas paziņojums par atlaižu ierobežojumiem un tehniskie ierobežojumi atlaides likmes ievadīšanai, var uzskatīt, ka šie uzņēmumi zināja vai tiem vajadzēja zināt par sistēmas paziņojumu, kas ieviests datorizētajā informācijas sistēmā, un ka, neiebilstot pret šādu atlaižu ierobežojumu piemērošanu, tie ir klusējot izteikuši piekrišanu cenas atlaides ierobežojumam un tāpēc atzīstami par atbildīgiem par piedalīšanos saskaņotās darbībās atbilstoši LESD 101. panta 1. punktam?
- 2) Ja atbilde uz pirmo jautājumu ir noraidoša, kādi faktori būtu jāņem vērā, nosakot, vai uzņēmumi, kuri piedalījās kopējā datorizētajā informācijas sistēmā, pamatlietā esošajos apstākļos ir piedalījušies saskaņotās darbībās LESD 101. panta 1. punkta izpratnē?”

### Par prejudiciālajiem jautājumiem

- 26 Ar saviem jautājumiem, kas ir jāaplūko kopā, iesniedzējtiesa būtībā vaicā, vai LESD 101. panta 1. punkts ir jāinterpretē tādējādi, ka, ja informācijas sistēmas, kas izveidota, lai ceļojumu aģentūras savās interneta vietnēs varētu pārdot ceļojumus, izmantojot vienotu rezervācijas metodi, administrators, izmantojot personisko e-pastu, nosūta šiem saimnieciskās darbības subjektiem paziņojumu, informējot tos, ka turpmāk tiks noteikta ar šīs sistēmas starpniecību pārdoto produktu atlaižu maksimālā robeža un ka pēc šī paziņojuma izsūtīšanas attiecīgajā sistēmā tiks veiktas tehniskas izmaiņas, kas vajadzīgas šī pasākuma ieviešanai, var uzskatīt, ka minētie saimnieciskās darbības subjekti zināja vai tiem noteikti vajadzēja zināt par šo paziņojumu un ka, tā kā tie pret šādu praksi nebija izteikuši nevienu iebildumu, tie piedalījās saskaņotās darbībās šīs tiesību normas izpratnē.
- 27 Vispirms ir jāatgādina Tiesas judikatūra, saskaņā ar kuru katram saimnieciskās darbības subjektam ir patstāvīgi jānosaka, kādu politiku kopējā tirgū tas plāno veikt. Šāda patstāvības prasība strikti iestājas pret jebkādu tiešu vai netiešu kontaktu nodibināšanu starp saimnieciskās darbības subjektiem, lai to rezultātā vai nu ietekmētu faktiskā vai potenciāla konkurenta rīcību tirgū, vai nu to informētu par savu paša īstenošanai paredzēto vai ieplānoto rīcību tirgū, ja šo kontaktu mērķis vai sekas ir konkurences nosacījumu rašanās, kas neatbilst normāliem attiecīgā tirgus nosacījumiem (šajā ziņā skat. spriedumu *T-Mobile Netherlands u.c.*, C-8/08, EU:C:2009:343, 32. un 33. punkts, kā arī tajā minētā judikatūra).
- 28 Tiesa jau arī ir nospriedusi, ka pasīvie dalības pārkāpumā veidi, tādi kā uzņēmuma klātbūtne apspriedēs, kurās noslēgti nolīgumi, kam ir pret konkurenci vērsts mērķis, atklāti pret to neiebilstot, ir līdzdalība, kas uzņēmumam var radīt atbildību atbilstoši LESD 101. pantam, jo pretlikumīga pasākuma netieša apstiprināšana, publiski nepaziņojot par norobežošanas no apspriedēs nolemtā vai to neizpaužot administratīvām iestādēm, veicina pārkāpuma turpināšanos un kavē tā atklāšanu (šajā ziņā skat. spriedumu *AC-Treuhand/Komisija*, C-194/14 P, EU:C:2015:717, 31. punkts un tajā minētā judikatūra).
- 29 Pirmkārt, ciktāl iesniedzējtiesai rodas jautājums, vai tāda paziņojuma nosūtīšana kā pamatlietā var būt pietiekams pierādījums tam, ka saimnieciskās darbības subjekti, kas piedalījās sistēmā, zināja vai tiem noteikti vajadzēja zināt par tā saturu, ir jāatgādina, ka saskaņā ar Regulas Nr. 1/2003 2. pantu jebkuros valstu tiesas procesos LESD 101. panta piemērošanai LESD 101. panta 1. punkta pārkāpuma pierādīšanas pienākums ir pusei vai iestādei, kas norāda uz iespējamo pārkāpumu.

- 30 Lai arī Regulas Nr. 1/2003 2. pants skaidri reglamentē pierādīšanas pienākuma noteikšanu, tajā nav normu par sīkākiem procesuālajiem aspektiem. Tādējādi šajā regulā tostarp nav tiesību normu attiecībā uz principiem, kas regulē pierādījumu izvērtēšanu un pierādījumu apjomu, kas vajadzīgs, lai valsts tiesvedībā varētu piemērot LESD 101. pantu.
- 31 Šādu secinājumu apstiprina Regulas Nr. 1/2003 preambulas 5. apsvērums, kurā ir tieši noteikts, ka šī regula neietekmē valstu noteikumus par pierādījumu apjomu.
- 32 Saskaņā ar pastāvīgo judikatūru, ja šajā jomā nav Savienības noteikumu, šādi noteikumi ir jāparedz katras dalībvalsts tiesību sistēmā saskaņā ar procesuālās autonomijas principu, bet tomēr ar nosacījumu, ka tie nav mazāk labvēlīgi par noteikumiem, kas reglamentē līdzīgas situācijas, uz kurām attiecas valsts tiesības (līdzvērtības princips), un ka tie nepadara praktiski neiespējamu vai pārmērīgi neapgrūtinā to tiesību īstenošanu, kas piešķirtas Savienības tiesībās (efektivitātes princips) (šajā ziņā skat. spriedumus *VEBIC*, C-439/08, EU:C:2010:739, 63. punkts, kā arī *Nike European Operations Netherlands*, C-310/14, EU:C:2015:690, 28. punkts un tajā minētā judikatūra).
- 33 Tiesa ir nospriedusi, ka cēloņsakarības starp saskaņotām darbībām un uzņēmumu, kas tajās piedalās, rīcību tirgū prezumpcija, saskaņā ar kuru minētie uzņēmumi, ja tie turpina darboties tirgū, ņem vērā informāciju, kas iegūta, tiem apmainoties ar to ar saviem konkurentiem, izriet no LESD 101. panta 1. punkta un līdz ar to ietilpst Savienības tiesībās, kuras ir jāpiemēro valsts tiesai (šajā ziņā skat. spriedumu *T-Mobile Netherlands u.c.*, C-8/08, EU:C:2009:343, 51.–53. punkts).
- 34 Tomēr atšķirībā no šīs prezumpcijas atbilde uz jautājumu, vai tas vien, ka tika nosūtīts tāds paziņojums kā pamatlietā, ņemot vērā visus iesniedzējtiesā iesniegtos apstākļus, var būt pietiekams pierādījums, ka šī paziņojuma adresāti zināja vai tiem noteikti vajadzēja zināt par tā saturu, neizriet no “saskaņoto darbību” jēdziena un turklāt nav ar to nesaraujami saistīta. Faktiski ir jāuzskata, ka šāds jautājums ir saistīts ar pierādījumu izvērtēšanu un vajadzīgo pierādījumu apjomu, līdz ar to saskaņā ar procesuālās autonomijas principu un ievērojot līdzvērtības un efektivitātes principus uz to attiecas valsts tiesības.
- 35 Tomēr efektivitātes princips pieprasa, lai valsts noteikumi, kas regulē pierādījumu izvērtēšanu un vajadzīgo pierādījumu apjomu, nepadara praktiski neiespējamu vai pārmērīgi neapgrūtinā Savienības konkurences tiesību īstenošanu un it īpaši nekaitē LESD 101. un 102. panta efektīvai piemērošanai (šajā ziņā skat. spriedumu *Pfleiderer*, C-360/09, EU:C:2011:389, 24. punkts).
- 36 Šajā ziņā ir jāatgādina, ka atbilstoši Tiesas judikatūrai saskaņotu darbību vai nolīguma esamība vairākumā gadījumu ir jāizsecina no virknes sakrītību un pazīmju, kuras, skatītas kopā un nepastāvot citam loģiskam izskaidrojumam, var veidot pierādījumu par konkurences noteikumu pārkāpumu (šajā ziņā skat. spriedumu *Total Marketing Services/Komisija*, C-634/13 P, EU:C:2015:614, 26. punkts un tajā minētā judikatūra).
- 37 Līdz ar to saskaņā ar efektivitātes principu Savienības konkurences tiesību pārkāpumu jāpierāda ne tikai ar tiešiem pierādījumiem, bet arī ar norādēm, ar nosacījumu, ka tās ir objektīvas un saskanīgas.
- 38 Ciktāl iesniedzējtiesai ir šaubas par iespēju konstatēt, ka ceļojumu aģentūras zināja vai tām noteikti bija jāzina par paziņojumu pamatlietā, ņemot vērā nevainīguma prezumpciju, ir jāatgādina, ka tā ir vispārīgs Savienības tiesību princips, kas šobrīd ir nostiprināts Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 48. panta 1. punktā (šajā ziņā skat. spriedumu *E.ON Energie/Komisija*, C-89/11 P, EU:C:2012:738, 72. punkts), kuru dalībvalstīm ir pienākums ievērot, piemērojot Savienības konkurences tiesības (šajā ziņā skat. spriedumus *VEBIC*, C-439/08, EU:C:2010:739, 63. punkts, un *N.*, C-604/12, EU:C:2014:302, 41. punkts).
- 39 Nevainīguma prezumpcijai ir pretrunā tas, ka iesniedzējtiesa tikai no tā, ka tika nosūtīts paziņojums pamatlietā, secina, ka ceļojumu aģentūrām noteikti bija jāzina tā saturs.



- 40 Tomēr nevainīguma prezumpcijai nav pretrunā tas, ka iesniedzējtiesa uzskata, ka paziņojuma pamatlietā nosūtīšana, ņemot vērā citas objektīvas un saskaņotas norādes, var pamatot prezumpciju, ka pamatlietā aplūkojamās ceļojumu aģentūras zināja tā saturu no šī paziņojuma nosūtīšanas dienas, ar nosacījumu, ka šīs aģentūras saglabā iespēju to atspēkot.
- 41 Attiecībā uz šo atspēkošanu iesniedzējtiesai nevajadzētu pieprasīt pārmērīgas vai nereālas darbības. Ceļojumu aģentūrām pamatlietā jābūt iespējai atspēkot prezumpciju, ka tās zināja par paziņojuma pamatlietā saturu no dienas, kurā šis paziņojums tika nosūtīts, piemēram, pierādot, ka tās minēto paziņojumu nav saņēmušas vai ka tās nebija aplūkojušas attiecīgo sadaļu vai arī to aplūkoja tikai pēc kāda laika pēc šīs nosūtīšanas.
- 42 Otrkārt, saistībā ar attiecīgo ceļojumu aģentūru dalību saskaņotās darbībās saskaņā ar LESD 101. panta 1. punktu, pirmkārt, ir jāatgādina, ka, piemērojot šo tiesību normu, “saskaņoto darbību” jēdziens līdzās starp attiecīgajiem uzņēmumiem notikušai saskaņošanai ietver no šīs saskaņošanas izrietošu rīcību tirgū un cēloņsakarību starp šiem diviem elementiem (spriedums *Dole Food un Dole Fresh Fruit Europe* /Komisija, C-286/13 P, EU:C:2015:184, 126. punkts, kā arī tajā minētā judikatūra).
- 43 Otrkārt, ir jānorāda, ka pamatlietu, kā to atspoguļo iesniedzējtiesas konstatējumi, raksturo apstākļi, ka attiecīgās informācijas sistēmas administrators nosūtīja paziņojumu, kura mērķis bija pret konkurenci vērstas darbības, kas kopīgas ceļojumu aģentūrām, kuras ir šīs sistēmas dalībnieces – paziņojumu, ar kuru varēja iepazīties tikai attiecīgās informācijas sistēmas sadaļā “informatīvi paziņojumi” un uz kuru tās tieši neatbildēja. Pēc šī paziņojuma nosūtīšanas tika ieviests tehnisks ierobežojums, saskaņā ar kuru atlaides, ko bija iespējams piemērot šajā sistēmā veiktajām rezervācijām, nedrīkstēja pārsniegt 3 %. Lai arī šis ierobežojums neliedza attiecīgajām ceļojumu aģentūrām piešķirt saviem klientiem atlaides, kas lielākas par 3 %, tomēr, lai to izdarītu, bija jāveic papildu tehniskas formalitātes.
- 44 Šādos apstākļos ir iespējams pierādīt saskaņotas darbības starp ceļojumu aģentūrām, kuras zināja paziņojuma pamatlietā saturu, jo var uzskatīt, ka tās klusējot ir piekritušas pret konkurenci vērstajām kopīgajām darbībām, lai gan ir izpildīti arī divi citi šī sprieduma 42. punktā atgādinātie saskaņotas darbības veidojošie elementi. Ņemot vērā iesniedzējtiesas veikto pierādījumu izvērtēšanu, var uzskatīt, ka ceļojumu aģentūra ir piedalījusies šajās saskaņotajās darbībās no brīža, kurā tā iepazinās ar šo saturu.
- 45 Turpretī, ja nav iespējams pierādīt, ka ceļojumu aģentūra zināja par šo saturu, tās dalību saskaņotajās darbībās nevajadzētu secināt tikai tādēļ, ka pastāvēja pamatlietā aplūkotajā sistēmā ieviestie tehniskie ierobežojumi, nepierādot, pamatojoties uz citām objektīvam un saskaņotam norādēm, ka tā klusējot būtu piekritusi pret konkurenci vērstām darbībām.
- 46 Treškārt, ir jākonstatē, ka ceļojumu aģentūra var atspēkot prezumpciju par tās dalību saskaņotās darbībās, pierādot, ka tā publiski norobežojās no šādām darbībām vai ka tā par tām paziņoja administratīvajām iestādēm. Turklāt saskaņā ar Tiesas judikatūru tādā gadījumā kā pamatlietā, kurā nepastāv jautājums par slepeni sanākumi, publiska norobežošanās vai paziņošana administratīvajām iestādēm nav vienīgais veids, kā atspēkot prezumpciju par uzņēmuma dalību pārkāpumā, bet šajā ziņā ir iespējams iesniegt arī citus pierādījumus (šajā ziņā skat. spriedumu *Total Marketing Services* /Komisija, C-634/13 P, EU:C:2015:614, 23. un 24. punkts).
- 47 Attiecībā uz tāda jautājuma izvērtēšanu, vai attiecīgās ceļojumu aģentūras publiski norobežojās no saskaņotajām darbībām pamatlietā, ir jākonstatē, ka pamatlietas konkrētajos apstākļos nevar pieprasīt, lai ceļojumu aģentūra, kurai ir nodoms norobežoties, paziņotu par to visiem konkurentiem, kas bija paziņojuma pamatlietā adresāti, jo šāda aģentūra nevar faktiski zināt visus šos adresātus.
- 48 Šādā situācijā iesniedzējtiesa var pieņemt, ka ar skaidru un tiešu iebildumu, kas izteikts *E-TURAS* programmatūras administratoram, var atspēkot minēto prezumpciju.

- 49 Attiecībā uz iespēju atspēkot prezumpciju par dalību saskaņotās darbībās, izmantojot citus pierādījumus, nevis tos, kas attiecas uz publisku norobežošanu vai paziņošanu administratīvajām iestādēm, ir jākonstatē, ka tādos apstākļos kā pamatlietā prezumpciju par to, ka starp saskaņotajām darbībām un uzņēmumu, kas tajās piedalās, rīcību tirgū pastāv šī sprieduma 33. punktā minētā cēloņsakarība, varētu atspēkot pierādījums, ka sistemātiski tika piemērota atlaide, kas pārsniedz minēto robežu.
- 50 Ņemot vērā visus iepriekš minētos apsvērumus, uz uzdotajiem jautājumiem ir jāatbild, ka:
- LESD 101. panta 1. punkts ir jāinterpretē tādējādi, ka, ja informācijas sistēmas, kas izveidota, lai ceļojumu aģentūras savās interneta vietnēs varētu pārdot ceļojumus, izmantojot vienotu rezervācijas metodi, administrators, izmantojot personisko e-pastu, nosūta šiem saimnieciskās darbības subjektiem paziņojumu, informējot tos, ka turpmāk tiks noteikta ar šīs sistēmas starpniecību pārdoto produktu atlaižu maksimālā robeža un ka pēc šī paziņojuma izsūtīšanas attiecīgajā sistēmā tiks veiktas tehniskas izmaiņas, kas vajadzīgas šī pasākuma ieviešanai, var uzskatīt, ka minētie saimnieciskās darbības subjekti – no brīža, kad tie zināja par sistēmas administratora nosūtīto paziņojumu, – piedalījās saskaņotās darbībās minētās tiesību normas izpratnē, ja tie publiski nenorobežojās no šādām darbībām vai nepaziņoja par tām administratīvajām iestādēm, vai arī neiesniedza citus pierādījumus, lai atspēkotu šo prezumpciju, kā, piemēram, pierādījumu par atlaižu, kas pārsniedz noteikto robežu, sistemātiku piemērošanu;
  - valsts tiesai, pamatojoties uz valsts tiesībām par pierādījumu izvērtēšanu un vajadzīgo pierādījumu apjomu, ir jāizvērtē, vai, ņemot vērā visus tai zināmos apstākļus, tāda paziņojuma nosūtīšana kā pamatlietā var veidot pietiekamu pierādījumu, ka tā adresāti zināja par tā saturu. Nevainīguma prezumpcijai ir pretrunā tas, ka iesniedzējtiesa uzskata, ka šī paziņojuma nosūtīšana vien var būt pietiekams pierādījums tam, ka tā adresātiem noteikti bija jāzina par tā saturu.

### **Par tiesāšanās izdevumiem**

- 51 Attiecībā uz pamatlietas pusēm šī tiesvedība ir stadija procesā, kuru izskata iesniedzējtiesa, un tā lem par tiesāšanās izdevumiem. Izdevumi, kas radušies, iesniedzot apsvērumus Tiesai, un kas nav minēto pušu izdevumi, nav atlīdzināmi.

Ar šādu pamatojumu Tiesa (piektā palāta) nospriež:

**LESD 101. panta 1. punkts ir jāinterpretē tādējādi, ka, ja informācijas sistēmas, kas izveidota, lai ceļojumu aģentūras savās interneta vietnēs varētu pārdot ceļojumus, izmantojot vienotu rezervācijas metodi, administrators, izmantojot personisko e-pastu, nosūta šiem saimnieciskās darbības subjektiem paziņojumu, informējot tos, ka turpmāk tiks noteikta ar šīs sistēmas starpniecību pārdoto produktu atlaižu maksimālā robeža un ka pēc šī paziņojuma izsūtīšanas attiecīgajā sistēmā tiks veiktas tehniskas izmaiņas, kas vajadzīgas šī pasākuma ieviešanai, var uzskatīt, ka minētie saimnieciskās darbības subjekti – no brīža, kad tie zināja par sistēmas administratora nosūtīto paziņojumu, – piedalījās saskaņotās darbībās minētās tiesību normas izpratnē, ja tie publiski nenorobežojās no šādām darbībām vai nepaziņoja par tām administratīvajām iestādēm, vai arī neiesniedza citus pierādījumus, lai atspēkotu šo prezumpciju, kā, piemēram, pierādījumu par atlaižu, kas pārsniedz noteikto robežu, sistemātiku piemērošanu.**

**Valsts tiesai, pamatojoties uz valsts tiesībām par pierādījumu izvērtēšanu un vajadzīgo pierādījumu apjomu, ir jāizvērtē, vai, ņemot vērā visus tai zināmos apstākļus, tāda paziņojuma nosūtīšana kā pamatlietā var veidot pietiekamu pierādījumu, ka tā adresāti zināja par tā saturu.**

**Nevainīguma prezumpcijai ir pretrunā tas, ka iesniedzējtiesa uzskata, ka šī paziņojuma nosūtīšana vien var būt pietiekams pierādījums tam, ka tā adresātiem noteikti bija jāzina par tā saturu.**

[Paraksti]